

TALATEÚ

KO E KALASI NESILÍ

Taumu'á Ko e taumu'a 'o e kalasi nesilíi ke tokoni'i e fānaú ke nau ako mo mo'ui'aki e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi kuo toe fakafoki maí. 'Oku totonu ke hanga 'e he kalasi nesilíi 'o tokoni'i 'a e fānaú ke tupulaki 'enau mahino mo e 'ofa ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi, a'usia ha ngaahi lelei 'i he Siasí pea tupulaki 'i he ongo'i 'o e mahu'inga fakafō'ituituí.

Tohi ki he Ngaahi Mātu'a 'I ha ngaahi uike si'i ki mu'a pea kamata ke ha'u 'a e fānaú ki he kalasi nesilíi, 'oku totonu ke 'oange 'e ha taha 'o e kau palesi-tenisí 'o e Palaimelí ha tatau 'o e tohi 'i he peesi 7, ki he mātu'a 'a e fānaú.

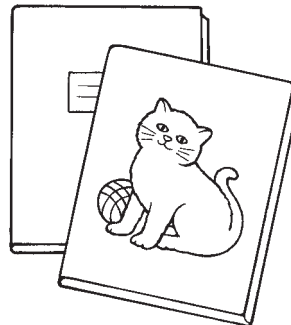
Kau Taki 'o e Nesilíi 'Oku totonu ke ui ha ni'ihi 'o 'ikai si'i hifo he toko uá (ko ha taki he nesilíi mo hano tokoni) ki he kalasi nesilíi takitaha. Kapau ko e taki 'i he nesilíi 'oku 'ikai ko ha husepāniti mo ha uafi, 'oku totonu ke fakatou fefine pē pe fakatou tangata pē. 'Oku totonu ke ngāue fakataha 'a e ongo taki nesilíi lolotonga e kalasi nesilíi, ke fakapapau'i 'oku malu mo angalelei 'a e fānaú.

Ātakai Fakatu'asinó 'Oku totonu ke hoko 'a e kalasi nesilíi ko ha ātakai 'o e akó 'i he 'ofa, malu mo e maau ma'á e fānaú. 'Oku totonu ke ma'a, fakafiefia pea fakalata 'a e lokí pea ofi ki falemālōlō, 'o kapau 'e lava. 'Oku totonu ke ma'a, malu pea kei faka'ofa'ofa pē 'a e ngaahi me'ava'ingá. 'Oku 'ikai totonu ke ne fakatupu ha kakakaka 'a e fānaú.

Taimi-Tēpile 'Oku angamaheni'aki hono fakahoko e kalasi nesilíi 'i he vaha'ataimi ko ia kuo fakataimi-tēpile'i ma'á e houalotu Palaimelí. 'Oku totonu ke vahevahe fakakongokonga 'a e vaha'ataimi ko 'ení ki he taimi lēsoni, taimi kai ma'a-ma'a, taimi hiva mo e taimi va'inga.

'E tokoni atu 'a e ngaahi fie ma'u 'a e fānaú ke ke fili hono fakahokohokó pea mo e lōloa 'o e kongá takitaha. 'Oku tokanga lelei 'a e fānaú 'i he taimi 'oku fakahoko lelei mo tatau ai ha me'a, ko ia muimui ki he founga tatau he uike takitaha.

- *Lēsoni*: Kamata mo faka'osi e taimi lēsoní 'aki ha lotu, 'a ia 'oku angamaheni'aki 'a hono fakahoko 'e ha taha 'o e fānaú ('i he tokoni 'a e taha 'o e ongo taki 'i he nesilíi, kapau 'e fie ma'u). Lolotonga 'a e taimi lēsoní, fakahoko ha kongá pe kotoa e ngaahi 'ekitiviti mei ha lēsoni, 'i he tohi ko 'ení. Te ke lava 'o toutou fakahoko 'a e ngaahi 'ekitiviti ko 'ení lolotonga e kalasi nesilíi. 'E malava ke toe tokoni atu 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni kehe kuo teuteu 'e he Siasí, hangē ko e *Tohi Hiva 'a e Fānaú* mo e ngaahi makasini 'a e Siasí.
- *Va'inga*: Tukuange 'a e fānaú ke nau va'inga tau'atāina 'i he ngaahi me'ava'ingá, pāsóló mo e 'ū tohí. 'Oku ako 'a e fānaú 'o fakafou 'i he'enau va'ingá. 'I he faka'osinga 'o e taimi va'ingá, tokoni ki he fānaú ke fakamā'op'op'o 'a e me'ava'ingá.



NGAAHI TOKONI FAKAFAIAKÓ

Ki ha fakamatala fekau'aki mo e ngaahi 'ulungāanga 'o e fānaú 'i he ta'u nesilíi, vakai ki he 'Oku 'Ikai Ha Ui 'e Mahu'inga Ange 'i he Fakiakó: Ko ha Ma'u'anga Fakahohino ki hono Ako'i 'o e Ongoongolelei (1999), 129–131.

Taimi-tēpile: 'I he taimi 'okú ke palani ai 'a e taimi-tēpile ki ho'o kalasi nesilíi, fakakau atu e ngaahi fie ma'u 'a e fānaú. Ko e hā e fuolaa te nau lava 'o tangutu ma'u ai ki mu'a pea nau ngave holó? Ko e fē taimi te nau fiekaia ai mo fie ma'u ha ki'i kai ma'ama'á? 'E tokoni nai ha 'ekitiviti fakalongolongo ke nau teuteu ki he lēsoni? Manatu'i ko e fānaú iiki tokolahi 'oku taimi nounou pē 'enau tokangá. Fakatokanga'i 'a e ta'emanonga mo e ngaahi 'ulungāanga kehé 'a ia 'okú ne tala atu kiate koe 'oku fie ma'u 'e he fānaú ha liliu.

Va'inga: Ko e tokolahi 'o e fānaú 'i he to'u-nesilíi 'oku 'ikai ke nau mateuteu fakaeloto mo fakasōsiale ke vahevahe e ngaahi me'a va'ingá mo e ngaahi me'a kehé. 'Oua te ke fakamalōhi'i kinatulu ke vahevahe kapau 'oku 'ikai te nau loto ki ai.

- *Kai mā'ama'a*: 'Omai ha ki'i kai mā'ama'a 'a ia 'e faingofua ke ngaohí. 'Eke ki he ngaahi mātu'á pe 'oku 'i ai ha me'akai 'oku 'ikai te nau loto ke kai 'e he'enua fānaú. Tokoni ki he fānaú ke fanofano honau nimá mo tāpuaki'i e me'akai ki mu'a pea nau toki kaí. 'Oku totonu ke 'omai 'a e pa'anga ki he ki'i kai mā'ama'a mei he patiseti 'a e houalotu Palaimelí.
- *Hivá*: Mou hiva'i e ngaahi hivá, tā ha fanga ki'i me'alea faingofua pe ko e ngaungaue pe laka fakatatau ki he fasí (vakai ki he "Hiva 'i he Kalasi Nesilí," 'i he peesi 4). 'E lava pē ke kau 'a e kongá ko 'eni 'o e kalasi nesilí 'i he taimi lēsoní pe ko ha kongá mavahe pē ia kuo tuku 'ata'atā ki he hivá.

'I he 'osi 'a e kalasi nesilí, 'oku totonu ke fakapapau'i 'e he kau faiakó ko e ongomātu'á pē pe ko ha taha 'i he fāmilí 'oku ha'u 'o 'ave 'a e fānaú. 'Oku 'ikai totonu ke nau tukuange ki ha taha kehe ke ne 'ave 'a e fānaú tukukehe kapau kuo fakangofua ia 'e he mātu'á.

Ngaahi Liliú Tokoni'i 'a e fānaú 'aki ha fanga ki'i founa angamaheni 'e tokoni kiate kinautolu ke fetongi mei he kongá 'e tahá ki he taha. Hangē ko ení, te mou lava 'o hiva'i ha hiva hangē ko e "Fakafiefia ke Fai" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 129), ngāue'aki 'a e ngaahi lea hangē ko e, "'Oku fakafiefia 'a e to'o e ngaahi me'ava'ingá" pe "'Oku fakafiefia 'a e fanofano hotau nimá" 'o pehē ai pē.

FEKAU'AKI MO E NGAahi LĒSONI 'I HE TOHI LĒSONI KO 'ENÍ

Ko e taumu'a 'o e ngaahi lēsoni 'i he tohi lēsoni ko 'ení, ke tokoni ki he fānaú 'oku nau 'i he ta'u nesilí ke nau ako 'a e ngaahi tokāteline pau 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi kuo toe fakafoki māf. 'I ho'o teuteu ke 'ako'i 'a e lēsoni ko 'ení, lotu ke ma'u ha fakahinohino mo fekumi ki he ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'oní (vakai *'Oku 'Ikai Ha Ui 'e Mahu'inga Ange 'i he Faiakó*, 114–116). Te ke lava 'o ako'i kinautolu 'i ha fa'ahinga hokohoko pē pea te ke lava 'o ako'i 'a e lēsoni tatau 'i ha ngaahi uike hokohoko. Te ke lava foki 'o ako'i tu'o ua 'a e lēsoni tatau lolotonga e kalasi nesilí 'e taha, makatu'unga 'i he fie ma'u mo e manako 'o e fānaú.

Ngāue'aki pē 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni 'oku 'omai 'e he Siasí ki he kalasi nesilí. Te ke lava 'o ngāue'aki 'a e ngaahi va'inga, fakatātā, hiva, talanoa mo ha ngaahi 'ekitiviti kehe mei he ngaahi makasini 'a e Siasí, ke fakalahi atu ki he ngaahi 'ekitiviti 'i he tohi lēsoni ko 'ení.

Ngāue'aki e folofolá 'i ho'o ako'i e fānaú. 'I he taimi 'oku fokotu'u atu ai 'e he lēsoní ke fai ha talanoa mei he folofolá, fakaava 'a e folofolá pea fakahinohino ange 'a e feitu'u 'oku ma'u ai e talanoá. 'Oku tokoni 'eni ke mahino ki he fānaú ko e me'a 'okú ke ako'i 'oku ha'u mei he folofolá. Ako'i kinautolu ke nau hounga'ia mo faka'apa'apa'i e folofolá. Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'o folofola pē 'a'au, fehu'i ki he pīsopé pe palesiteni fakakoló pe 'e founa fēfē ha'o ma'u ha tohi.

'I ho'o ako'i 'a e ngaahi lēsoni ko 'ení, feinga ke ke ongo'ingofua 'a e ngaahi tu'unga 'oku 'i ai 'a e 'api mo e fāmilí 'o e fānaú. 'I he taimi 'oku 'uhinga ai 'a e lēsoní ki he ngaahi mātu'a pe fāmilí 'o e fānaú, fakakaukau ki he ongo 'e ma'u 'e he fānaú 'oku tupu hake 'i ha mātu'a pē 'e tahá, kuí pe ngaahi mēmipa 'o ha fāmilí kehe.

'Ai foki ke ke ongo'ingofua 'a e ngaahi ongo 'oku ma'u 'e ha fānaú 'e ni'ihí 'i ho'o kalasi 'oku faingata'a'ia fakaesinó. Tokanga ki he ngaahi me'a 'e lava 'e he fānaú 'o faí ka 'oku 'ikai ko e me'a he 'ikai te nau lava 'o faí. Ki ha toe fakamatala fekau'aki mo e ni'ihí 'oku faingata'a'ia fakaesinó, vakai, *'Oku 'Ikai Ha Ui 'e Mahu'inga Ange 'i he Faiakó*, 41–43.

'Oku fakamatala'i atu 'i lalo 'a e ngaahi kongá lalahi 'o e lēsoní:

Talateu mā'á e Faiakó Ko e lēsoni takitaha 'oku kamata'aki ha ki'i fakamatala nounou 'o e tokāteline 'oku ako'i, 'o kau ai mo e ngaahi potu folofola 'oku to'o mei aí. 'I ho'o lau mo fakalaulauloto ki he talateu ko 'ení pea mo e ngaahi potu folofola 'oku nau felāve'i, 'e tokoni atu ia ke ke mateuteu fakalaumālie ai ke ako'i 'a e tokāteliné 'i he Laumālié ki he fānaú. 'Oku 'ikai fie ma'u ia ke le lau 'a e talateu ko 'ení ki he fānaú nesilí.

NGAAHI TOKONI FAKAFAIAKÓ

Ngaahi 'Ekitiviti: Mapule'i 'a e va'inga 'a e fānaú 'i he lolotonga 'a e ngaahi 'ekitiviti. 'Okú ke 'ilo'i 'a e me'a 'oku malava 'e he fānaú mo e ngaahi fie ma'u 'a e fānaú 'i ho'o nesilí. Fakafē'unga'i e ngaahi 'ekitiviti 'o hangē ko ia 'oku fie ma'u. (Vakai ki he *'Oku 'Ikai Ha Ui 'e Mahu'inga Ange 'i he Faiakó*, 35–36.)

*Ngaahi 'Ekitiviti
ke Ako mei ai*

Ko e kaveinga 'o e ngaahi 'ekitiviti ke ako mei ai, ke ako'i 'a e ongoongolelei ki he fānaú 'aki hono 'oange kiate kinautolu ha faingamālie ke:

- Fanongo ki he tokātelinē.
- Sio ki ha fakatātā 'oku felāve'i mo e tokātelinē.
- Hiva (pe fanongo ki ha hiva) kau ki he tokātelinē.
- Fakahoko ha 'ekitiviti fakatu'asino 'e felāve'i mo e tokātelinē.
- Lau fakataha ha me'a fekau'aki mo e tokātelinē.

Teuteu'i ha feitu'u makehe 'i he loki nesilii, 'a ia te ke lava 'o fakatahataha'i mai e fānaú ke ofi kiate koe ki he ngaahi 'ekitiviti ke ako mei ai. 'E malava pē ke 'i ha funga sipi kafu pe fala 'i he falikí, pe 'i he sea kuo fokotu'utu'u fuopotopoto. Tangutu pe tū'ulutui kae lava ke ke ofi ki he fānaú pea fakafe'unga atu mo honau matá. (Fakatokanga'i ange: Kātaki 'o tui ha vala fe'unga ki he tu'ulutui, tangutu 'i he falikí pea mo e punou.)

Ngaahi 'Ekitiviti Fakatahatahá: Kamata 'a e lēsoní 'aki hano fakatahataha'i 'o e fānaú 'aki ha hiva kuo fakangofua 'e he Siasí pe 'ekitiviti kehe. 'I ho'o ngāue'aki ko ia 'a e 'ekitiviti fakatahataha tatau pē 'i he uike takitaha, 'e fakatokanga'i leva 'e he fānaú ko ha faka'ilonga ia 'o e taimi 'oku kamata ai e lēsoní pea 'e tokoni 'eni ke nau teuteu ai ki he lēsoní. 'E malava pē ke faingofua e 'ekitiviti fakatahatahá, hangē ko e pasi ho nimá fakatatau ki he taimí pea fakaafe'i e fānaú ke pasi fakataha mo koe. 'E meimei ngāue e hiva pe 'ekitiviti kotoa pē kuo fakangofua 'e he Siasí, 'o kapau 'oku faingofua mo faitatau hono founga faka'aonga'i he uike kotoa pē.

Ko ha ngaahi sipinga 'eni 'o e ngaahi 'ekitiviti fakatahatahá:

- Hiva'i ha hiva 'oku fiefia ai e fānaú, hangē ko e "Fānaú Au 'a e 'Otuá" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 2–3) pe "Ke Mou Fe'ofa'aki" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 74).
- Hiva'i "Kapau 'Okú ke Fiefia" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 125), ngāue'aki 'a e ngaahi lea ko 'eni:
Kapau 'okú ke mateuteu ki he'etau lēsoní, ha'u 'o tangutu ki lalo.
Kapau 'okú ke mateuteu ki he'etau lēsoní, ha'u 'o tangutu ki lalo.
Kapau 'okú ke mateuteu ki he'etau lēsoní, ko e mo'oni 'e hoko ko ha tāpuaki.
Kapau 'okú ke mateuteu ki he'etau lēsoní, ha'u 'o tangutu ki lalo.
- Lau 'a e veesi 'ekitiviti ko 'eni pea fakaafe'i 'a e fānaú ke fakatāta'i fakataha mo koe:
'Oku ou fiefia he ha'u ki he lotú he 'ahó ni, (*fakataha'i e fanga ki'i mu'a'i tuhú ke ne fa'u ha taua*)
Ke ako kia Sisū, hiva, (*ai ho nimá ke hangē ha ipú takatakai ho ngutu*)
pea lotu. (*kūnima*)

*Ngaahi 'Ekitiviti
ke Fili mei ai*

'Oku fokotu'u atu 'e he lēsoni takitaha 'a e ngaahi 'ekitiviti filifili 'e 2 ki he 4 'a ia te ke lava ke fili mei ai ke fakalahi atu ki he lēsoní kapau 'e fie ma'u. Te ke lava fokí ke ngāue'aki e ngaahi 'ekitiviti ko 'eni 'i ha ngaahi taimi kehe lolotonga e kalasi nesilii. Ko e lahi taha 'o e ngaahi 'ekitiviti ko 'eni 'oku fie ma'u ke fakalahi e teuteu. Kapau 'oku 'ikai malava ke ke ma'u e ngaahi nāunau 'oku fie ma'u ki he ngaahi 'ekitiviti ko 'eni, te ke lava 'o fetongi 'aki ia ha nāunau meimei tatau pē. 'E lava ke ma'u mei he patiseti 'a e Palaimeli 'a e pa'anga ki he ngaahi nāunau ko 'eni.

NGAAHI TOKONI FAKAFIAKÓ

Puha 'Ekitiviti: Te ke lava 'o ngaahi ha puha 'ekitiviti ke tauhi 'i he loki nesilii. 'E lava ke fa'o ai e ngaahi me'a kuó ke ngaahi pe ngāue'aki ki he ngaahi 'ekitiviti, 'o hangē ko e ngaahi pāsolo, fakatātā, tamapua tupenu, tatau 'o e ngaahi peesi fakalanu mo e alā me'a pehē. Te ke lava 'o ngāue'aki 'e ngaahi me'a ko 'eni 'i ha fa'ahinga taimi pē lolotonga e kalasi nesilii.

Fakatahatahá: Fakamālō'ia'i e fānaú 'oku tangutu fakataha mo koé. Kapau 'oku ai ha ni'ihi 'oku 'ikai te nau fie tangutu, 'oua 'e fakamalōhi'i kinautolu, kae fakalotalahi'i kinautolu 'aki ha ngaahi 'ekitiviti kehekehe. Lolotonga e faiako 'a e taki nesili 'e taha, 'e lava ke tokoni e taki nesili 'e tahá ke tataki e tokanga 'a e fānaú.

Ngaahi Hivá: Kapau 'okú ke ngāue'aki ha hiva pe veesi ki ho'o 'ekitiviti fakatahatahá, tou-tou fai ia, 'o ngāue'aki ha le'o vaivai ange 'i he taimi takitaha.

'Oku tokoni 'a hono Toutou Fakahokó ke ako ai 'a e fānaú. Kapau 'oku fiefia 'a e fānaú 'i ha 'ekitiviti ako pe ko ha 'ekitiviti filii, toe fakahoko ia 'i ha taimi kehe lolotonga 'a e kalasi nesilii pea 'i he ngaahi uike ka hoko ma'i.

Ngaahi fakatātā ke sio ki ai 'I he lēsoni takitaha 'oku 'i ai e peesi 'e ua 'o

e fakatātā ke sio ki ai: ko ha fakatātā fakalanu mo ha laine fakatātā. Ko 'enau taumu'á ke toe fakama'u ki honau 'atamaí 'i he'enua sió pē, 'a e ngaahi tefito'i mo'oni na'e ako'i 'i he lēsoní. 'Oku fakakau atu he ngaahi lēsoní ha ngaahi fokotu'u ki hono faka'aonga'i 'o e nāunau tokoni fakafaiako ki he sió.



NGAAHI TOKONI FAKAFAIAKÓ

Ngaahi Me'a ke Sio ki ai:

Ke tokoni ki he fānau ke nau ako mei he ngaahi fakatātā pea mo e tā 'o e ngaahi lainé, 'omai ha ngaahi fakaiiki 'oku felāve'i mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'okú ke ako'i.

Ngaahi Tokoni Fakafaiakó 'Oku 'oatu 'i he tafa'aki to'omata'u 'o e peesi takitaha 'a e ngaahi fokotu'u mo e ngaahi fakakaukau ke tokoni kiate koe ki hono ako'i lelei 'a e lēsoní. Ko e ni'ihi 'o e ngaahi fokotu'u ko 'ení, 'oku fekau'aki ia mo hano fakahoko ha 'ekitiviti pau, ka ko e kongā lahi ko ha ngaahi tefito'i mo'oni fakalūkufua pē ia 'e lava ke ke faka'aonga'i 'i ha fa'ahinga taimi pē 'okú ke ako'i ai 'a e longā'i fānau.

HIVA 'I HE KALASI NESILÍÍ

'Oku 'osi mateuteu mo fiefia 'a e fānau ta'u nesilií, ke nau ako fekau'aki mo e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi pea 'e tokoni 'a e hiva ki he'enua akó. 'Oku fakaafe'i 'e he hiva 'a e Laumālié pea te ne lava 'o fa'u ha 'ātakai māfana mo 'ofa 'o ngaohi 'a e kalasi nesilií ko ha feitu'u fiefia ke 'i ai.

'Oua te ke tokanga koe kapau 'oku 'ikai te ke talēniti hiva. 'E fanongo 'a e fānau ki he ngaahi leá, siofi e 'ai ho matá pea fiefia 'i he fasi, 'o laka ange ia 'i he'enua tokanga ki ho'o pōto'i hiva.

Ngaahi Founga ke Ngāue'aki e Hivá 'E lava 'e he hiva 'o 'omai ha fa'ahinga taumu'a kehekehe ki he kalasi nesilií. Te ke lava 'o ngāue'aki ia ke:

- Talitali 'aki e fānau. Hangē ko 'eni, te ke lava 'o tā ha fasi le'osi'i pē 'i he taimi 'oku hū mai ai 'a e fānau ki he nesilií.
- Ako'i e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelé. Ko e kongā lahi 'o e ngaahi lēsoni 'i he tohi lēsoni ko 'ení 'oku 'oatu ai ha ngaahi hiva 'oku felāve'i mo e tefito 'o e lēsoní.
- Tokoni'i e fānau ke teuteu ke kamata ha 'ekitiviti kehe—hangē ko 'ení, ke fokotu'u ha 'ātakai 'o e 'apasía 'i he teuteu ki he taimi lēsoní.
- 'Oange ki he fānau ha faingamālie ke nau ngaungaue mo fiefia foki ai.
- Fakataukei'i 'a e fānau ki he ngaahi hiva te nau hiva 'i he Palaimelí.

Fasí: 'Oku 'ikai te ke fie ma'u ha piano pe tepi CD ke ngāue'aki 'i he kalasi nesilií. 'E ongo'i fie-mālie ange 'a e fānau ia kapau te ke fakatahataha'i mai kinautolu ke takataki 'iate koe péa ke hiva. Feinga ke ke 'ilo e fakalea 'o e hiva, koe'uhi ke ke fesiofaki mo e fānau.

Ngaahi Ma'u'anga Nāunau 'o e Ngaahi Fasí: Fakakaukau ke teuteu ha puha 'o e ngaahi ma'u'anga nāunau 'o e ngaahi fasi ke tauhi 'i he lokiako nesilií. 'E lava ke fa'o ai e lisi 'o e ngaahi hiva mo e ngaahi veesi 'oku fiefia ai e fānau, ngaahi fakatātā faingofua ke puke 'e he fānau lolotonga ho'o hiva pe ha ngaahi me'alea faingofua.

*Tokoni'i e Fānaú
ke nau Kau mai*

Ke ako'i ha hiva ki he fānaú, toutou hiva'i pē ha ki'i fo'i laine nounou pea fakaafe'i leva kinautolu ke hiva fakataha mo koe. Fakamālō'ia'i kinautolu 'i he'enua ngaahi feingá. 'I he kamata'angá, mahalo te nau hiva pē ha fo'i lea 'e taha pe ua pea mahalo he 'ikai hiva e fānau toe iiki angé ka te nau kei ako pē mo fiefia 'i he fanongo ki ho'o hivá. Te nau fiefia foki he fai ha fanga ki'i fakatāta 'a ia 'e 'alu fakataha mo e ngaahi hivá. Ka 'e faifai pē pea nau ako 'a e fakaleá pea kamata ke nau hiva fakataha mo koe, tautautefito kapau te mou toutou hiva'i e ngaahi hivá.



*Ngaahi Ma'u'anga
Tokoni Kehé*

Ko e lea 'o e ngaahi hiva lahi 'oku fakakau atu ia 'i he ngaahi lēsoni 'i he tohi lēsoni ko 'ení. Te ke lava foki 'o ngāue'aki:

- Ko e *Tohi Hiva 'a e Fānaú* mo e ngaahi hiva Palaimeli kuo hiki ki he ngaahi me'a fakaongoleá. 'Oku lelei foki, tautautefito ki he fānau 'o e ta'u nesilí, 'a e ngaahi hiva 'oku faingofuá pea tou-mo-liliu 'a hono hiva'i e ngaahi laine 'i he veesí. Te ke lava 'o tānaki atu hano fakatāta'i faingofua 'a ia 'oku fokotu'u atu 'e he ngaahi lea 'o e hivá.
- Ko e Uepisaiti hiva 'a e Siasí ko e, www.lds.org/churchmusic. Te ke lava 'o fanongo fasi heni ki he ngaahi hiva 'i he *Tohi Hiva 'a e fānaú* pea mo e tohi himí.
- Te ke ma'u e tokoni mei ho'o faihiva Palaimelí.

NGAAHI PALOPALEMA 'E ALA HOKÓ PEA MO E NGAahi FOUNGA 'E FAKALELEI'I 'AKÍ

Ko e ni'ihí 'eni 'o e ngaahi palopalema angamaheni 'a ia 'oku meimei fa'a hoko 'i he kalasi nesilí pea mo ha ngaahi fokotu'u ki hono veteki kinautolú. 'I he ngaahi tu'unga kotoa pē, fakamālō'ia'i e ki'i tamasi'i pe ta'ahiné 'i he taimi 'okú ne talangofua aí. Ko hono fakamālohi'i e fānaú ke muimui ki he me'a 'oku talá 'oku 'ikai ko ha veteki'anga ia ki he ngaahi palopalema faka'ulungāngá. Manatu'i 'oku mahu'inga ki he ki'i tamasi'i pe ta'ahine kotoa pē ke ne ma'u ha ongo'i 'ofa mo fakafiefia 'i he kalasi nesilí.

PALOPALEMA

'Oku 'omai 'e ha ongomātu'a 'ena fānaú ki he kalasi nesilí pea tangi ia 'i he taimi 'oku feinga ai 'a e mātu'á ke mavahé.

'E ngali manavahē 'a e ki'i tamasi'i pe ta'ahiné 'iate koe pe taha 'o e fānaú, takai noa'ia holo 'i he nesilí pe 'ikai fie fengāue'aki mo ha taha kehe.

'E pipiki ha fānau 'e ni'ihí kiate koe pea mātu'aki fie ma'u 'a ho'o tokangá.

FAKALELEI 'E ALA 'O FAÍ

Fakaafe'i 'a e mātu'á ke ki'i nofo hifo kae 'oua leva ke nonga pea fiemālie 'a e ki'i tamasi'i pe ta'ahiné. Feinga ke tohoaki'i e manako 'a e ki'i tamasi'i pe ta'ahiné 'i he 'ekitiviti 'oku fakahoko 'i he kalasi nesilí pea fakaafe'i ia ke kau mai.

Fa'a kātaki; 'oua te ke hoha'asi 'a e ki'i tamasi'i pe ta'ahiné ke kau mai. 'Oange ha ki'i taimi ke ne 'ilo'i ai koe, 'a e fānau kehé pea mo e 'ātakaí. Kí'i fa'a fakatokanga pē ki he ki'i tamasi'i pe ta'ahiné pea toe fakaafe'i ia ke kau mai 'i ha 'ekitiviti. Tokoni ke fakapapau'i ko e kalasi nesilí 'e a'usia ai 'e he fānaú 'a e ongo'i 'ofa mo fakafiefia foki.

'Oku fie ma'u 'e he fānau ikí 'a e māfana mo e tokanga. 'E faka-fiemālie'i ma'u pē 'e he talanoa mo e fengāue'aki 'i ha tō'onga 'ofá 'a e ki'i tamasi'i pe ta'ahiné. Pea fakalotolahi'i foki e ki'i tamasi'i pe ta'ahiné ke kamata ke kau mai 'i he ngaahi 'ekitiviti 'a e nesilí.

PALOPALEMA

‘E ‘ikai tangutu fakalongolongo mo fanongo pē e fānau lolotonga e lēsoní. Te ne fakahoha‘asi pe faka‘ita‘i e fānau kehé.

‘E tu‘u pē ha fānau ia ‘e ni‘ihi ki ‘olunga ‘o ‘alu ki mu‘a ‘oku te‘eki ai ke ‘osi ha ‘ekitiviti.

Ko e kamata ke kee‘i ‘e he fānau ‘a e me‘ava‘ingá.

‘E kamata ha fānau ‘e ni‘ihi ke va‘inga makaka—tolotolo, sēlue pe tolo holo e ngaahi me‘ava‘ingá.

‘E kamata ke tangi mo to‘e ha ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahine. ‘I he taimi te ke feinga ai ke fakafiemālie‘i iá, te ne lea atu ‘aki e fa‘ahinga me‘a hangē ko e, “‘Oku ‘ikai ke u sai‘ia ‘iate koe” pe “‘Oku ‘ikai ko ‘eku fa‘e‘e koe” pea ‘unu ia ke mama‘o.

FAKALELEI ‘E ALA ‘O FAÍ

‘E hanga ‘e he taki ‘e taha ‘o tohoaki‘i e ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahiné ke ne tokanga ki he ‘ekitivitií lolotonga ko iá ‘oku tatakí ‘e he tokotahá ‘a e ‘ekitivitií. ‘Oku lava ke tokoni hano ‘oange ki he fānau ha me‘a ke ne to‘oto‘o ke kau fakamaatoato mai ai ‘i he lēsoní. Te ke fie ma‘u ke ‘ave ‘a e tamasi‘i pe ta‘ahiné ke tangutu fakataha mo e faiako ‘e tahá kae ‘atā ki he fānau kehé ke nau ma‘u ha lēsoni ‘oku ‘aonga mo malú. Manatu‘i ma‘u pē ke fengāue‘aki mo e fānau ‘i ha ‘ulungāanga ongo‘i ‘ofa mo poupoua.

‘Āā pea fakatokonga‘i ‘a e ngaahi fie ma‘u, manako pea mo e me‘a ‘oku tokanga ki ai ‘a e fānau takitaha. Sio ki he ngaahi faka‘ilonga ‘o e ta‘emanonga ‘a ia te ke lava ‘o fakafuofua‘i ki ai ‘a e ‘ekitiviti ke fe‘unga mo e ngaahi fie ma‘u ‘a e fānau. ‘I he lolotonga e tatakí ‘e he faiako ‘e taha ‘a e ‘ekitiviti, ‘e lava ke hanga ‘e he faiako ‘e tahá ‘o fakafe‘i pea fakalotolahi‘i ‘a e fānau ‘oku ‘ikai ke tokanga maí. ‘Oua ‘e fakamalōhi‘i ha fānau ke kau ‘i ha fa‘ahinga ‘ekitiviti.

‘Oku faingata‘a ki he fānau ikí ke nau vahevahe. ‘Oku fiema‘u leva ke ke kau mai ke tokoni‘i kinautolu ke veteki e palopalemá pe ta‘ofi kinautolu mei hano fakamamahi‘i ha taha. Fokotu‘u e ngaahi founa te nau lava ai ‘o va‘inga ‘aki e me‘ava‘ingá fakataha pe tohoaki‘i



‘enau tokangá ki ha ngaahi me‘ava‘inga mo e ngaahi ‘ekitiviti kehe. Fakapapau‘i ‘oku ‘i ai ha ngaahi me‘ava‘inga fe‘unga ma‘á e fānau takitaha. Fakamalō‘ia‘i e fānau ‘i he‘enau va‘inga lelei.

‘Oku fie ma‘u leva koe ke ke fakalelei‘i ‘a e ‘ulungāanga ko ‘ení. ‘Oku fie ma‘u ‘e he kalasi nesili‘i ha ‘ātakai malu ma‘á e fānau. ‘E hanga ‘e ha‘o fakamatala‘i ‘i he loto‘ofa ki he ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahiné he ‘ikai te ne lava ‘o va‘inga pehē pea fakahinohino‘i leva ia ki ha va‘inga kehe ange. Fakamalō‘ia‘i e ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahiné ‘i he‘ene ‘ulungāanga lelei.

Toe tohoaki‘i e tokanga ‘a e ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahiné ki he ngaahi me‘a ‘oku hoko ‘i he nesili‘i pe ki ha me‘ava‘inga pe tohi. ‘E malava ‘eni ke tokoni ki he fānau ke fiemālie. Kapau ‘oku ‘ikai ai pē ke ne fiemālie, ‘ave ‘a e ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahiné ki he‘ene mātu‘á.